

A székely autonómia hagyománya

Az elmúlt évtizedekben a határon túli magyarság egyik meghatározó törekvésévé vált az erdélyi magyar autonómia elérése. Ez területi értelemben a Székelyföldet, pontosabban az eredeti hat szék (Udvarhely-, Csík-, Maros- és Háromszék), valamint fiúszékeik (Bardóc- és Keresztúr-, Gyergyó- és Kászon-, Miklósvárszék) földrajzi egységét jelenti. A Románián belüli alkotmányos viták, illetve a nemzetközi támogatás megszerzésére irányuló erőfeszítések során a jogi érvek mellett rendszerint feltűnnek a történeti indokokra hivatkozások.

Ezek közül jelentős hangsúlyt kap az idén százéves, 1918-as *Gyulafehérvári nyilatkozat*, amelyben az Erdély és a Román Királyság egyesülésének igényét kijelentő román résztvevők teljes nemzeti szabadságot ígértek – vagy legalábbis igényeltek – „az összes együtt élő népnek” (saját nyelvű oktatást, közigazgatást és ítélkezést az illető néphez tartozó személyek által, valamint képviseleti jogot). Kevésbé hangsúlyos érvként – mivel Sztálinhoz köthető – megjelenik

az 1952–1968 között létezett Magyar Autonóm Tartományra (1960-tól átalakított területű Maros–Magyar Autonóm Tartomány) apellálás is.

Az érvek között rendszerint feltűnik a hagyományos székely szabadságra hivatkozás, amelyet a Magyar Királyságban élveztek a székelyek. Azonban általában elmarad ennek részletes tartalmi kibontása, vagyis annak bemutatása, hogy a székely székek és lakóik különállása hosszú évszázadokon át nem egyszerű privilégium volt, hanem valódi – mégpedig a mai felfogás szerint is értelmezhető – közjogi autonómiát jelentett. Pedig ennek még a 20. században is voltak nyomai. Így a kiegyezést követően (sőt egészen a harmincas évekig) hatályban maradt Erdélyben az *Osztrák polgári törvénykönyv* – a Magyarországon általánosan alkalmazott *Ideiglenes törvénykezési szabályok* helyett –, ezért volt szükség önálló ítélőtábla létrehozására Marosvásárhelyen (a budapesti mellett). Az alábbiakban a székely autonómia hagyományait próbáljuk feltárni.

A székelyek közjogi helyzetének bemutatása elválaszthatatlan az eredettörténet összefoglalásától, mivel a székely önállóság egyszerre volt területi és személyelvű. Szintén nem lehet megkerülni a székely jogállás, vagyis a székelyek és a Magyar Királyság kapcsolatának legalább vázlatos leírását. Csak ezáltal válik érthetővé a székely szabadság – vagy autonómia – összetevőinek történeti és jogi jelentősége.

SZÉKELY EREDETTÖRTÉNET

A *Székely oklevéltár* első (kiegyezéskori) és második (az 1980-as években indult) sorozatának adatai révén alapos ismereteink vannak a 14. század végétől, de még inkább a 15. századtól a székelyföldi társadalmi, vagyoni és jogi helyzetről, illetve annak változásáról. A székelyek eredete viszont homályba vész, az eredetteóriákban keverednek a tényelemek és az azokon alapuló következteté-

Székely puskás had címere

sek a népi emlékezettel és az eredetmítoszokkal. Ezek elemzésében megkerülhetetlen Szádeczky Kardoss Lajos munkája a 20. század elejéről (*A székely nemzet története és alkotmánya*). Támaszkodik rá a legfontosabb kortárs kutató,

Egyed Ákos is, aki négy fő irányzatot különít el *A székelyek rövid története a megletelepedéstől 1989-ig* című munkájában.

A legrégebbi, a középkori krónikákon alapuló eredettörténeti irányzat szerint a székelyek a hunok leszármazottai, akik vagy Pannóniában csatoltak Ósbőhöz, vagy – Kézai szerint – ez már Csiga mezején megtörtént, ahová a honfoglalók elé mentek, és velük együtt jöttek a Kárpát-medencébe, majd innen vonultak Erdélybe. Az Orbán Balázs által is osztott felfogást erősítik települések és természeti képződmények nevei (Rika-erdő, Budvár, Hun árka, Zéta vára), és nem jelentéktelen körülmény, hogy a székely eredettudat is ezt, a honfoglaló magyarok előtti erdélyi letelepedést őrizte meg.

Viszonylag régi a hun származást elvető, főként nyelvészek által támogatott, Hunfalvy Páltól származó irányzat is, amely minden, a honfoglaló magyaroktól eltérő eredetelmélettel szemben arra támaszkodik, hogy a székelyek nyelve tökéletesen magyar, és minden írásos emlék szerint az is volt. Ez

a megközelítés a székely önállóságot a sajátos országvédő szerepnek és a hosszú időn keresztül fennállt területi elkülönültségnek tulajdonítja.

A harmadik – szintén 20. század eleji – felfogás figyelmen kívül hagyja a nyelvi azonosságot, miként azt a körülményt is, hogy a székelyek magyarnak vallják magukat, és a magyarsághoz közvetlenül a honfoglalás előtt csatlakozott kazár-kabar, vagyis volgai bolgár-török eredetű, magát eszkielnek nevező néppel azonosítja a székelyeket. Ez a hun hagyományt is figyelembe vevő irányzat mégsem mellőzi a nyelvészeti érvet, ugyanis a mosoni, őrségi és erdélyi székely nyelvjárás azonosságából kiindulva alárendelt, elővéd/utóvéd szerepet tulajdonít a csatlakozó népnek. Az eredettörténet iránt érdeklődőknek ajánlható Kristó Gyula *A székelyek eredete* című műve.

Kristó nyolc szempont (etimológia, őstörténet, néptörténet, hadtörténet, társadalomtörténet, régészet, nyelvészet, egyház- és településtörténet) alapján végül az eszki-török eredetet és a 9. századi, segédnépként történt csatlakozást fogadja el, s a nyelvi azonosságot csak a 11. századtól látja valószínűsíthetőnek.

Végül László Gyula kettőshonfoglalás-elmélete szerint a székelyek azonosak a kései, már magyarul beszélő avarokkal mint magyarral közeli rokon, de a 7. század óta itt élő és a magyarokhoz már itt csatlakozott néppel. Álláspontját egyrészt a székelyek között is gyakori, az onogurokra jellemző griffes-indás övmintára mint néprajzi hagyatékra, másrészt az onoguroktól való származék magyar falunevekre alapozza.

Úgy véljük, az irányzatok összevetése alapján nincs okunk kételkedni Egyed Ákos meggyőződésében, amely a kettős honfoglaláshoz áll közel: a székelyek már a honfoglalás előtt itt élő, magyarul beszélő rokon nép. Ez a megközelítés ugyanis figyelembe veszi a nyelvészeti, néprajzi és írott adatokat, miként a székelyek megőrzött eredettudatát is. Eszerint tehát a székelyek a honfoglalókkal együtt vették birtokba Pannóniát, majd Erdélyt. Abban viszont nincs jelentős különbség a felfogások között, hogy a székelyek a 11. században vonultak Biharból a Mezősége, majd a következő században a Hargita vidékére. Itt alakult ki vagy legalábbis szilárdult meg az a sajátos, jogi alapokkal is rendelkező életforma, amelyről a következő századoktól kezdve már jól adatolt ismereteink vannak.

SZÉKELY JOGÁLLÁS A MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN

A Hargita-vidéki székely önállóság korunkhoz közelebb eső és írásbeli adatokkal kiválóan alátámasztott második és harmadik harmada tulajdonképpen magától értetődő. Az Erdélyi Fejedelemség eleve közjogi önállóságot hozott a török hódoltság alatt álló és a Habsburg-ház által uralt királyi Magyarországhoz képest. A székely önigazgatás ezzel kapcsolódott össze, és a legfőbb jellemző a három társadalmi réteg, a leggazdagabb, székely arisztokráciának tekinthető primorok, a köznemességgel összehasonlítható lófők és a szegényebb, időszakonként a jobbgátsághoz hasonló helyzetbe kerülő, majd onnan a szabadság állapotába visszakapaszkodó gyalogszékelyek (pixidáriusok, vörös darabontok) elkülönülése.

Az önállóság általános közjogi kerete a török kiűzése után is megmaradt, mivel a *Diploma Leopoldinum* alapján Erdély nem a Magyar Királyság részeként, hanem önállóan kormányzott tartományként kapcsolódott Bécshez. Megmaradt az eltérő közigazgatás (székely székek a királyi vármegyék helyett), ugyanakkor az egységesítő törekvések fokozatosan felszámolták az önállóság érvényesítésének lehetőségét. Ennek legfontosabb eleme a központi szervezést és irányítást igénylő hadsereg és katonapolitika volt, amely maga után vonta a személyes katonaszkodáson alapuló köztelherviselés alóli mentesség megszűnését. Ezt a folyamatot zárta le az 1848–49-es szabadságharc, amely nemcsak a Magyarországgal egyesülést – azaz az elkülönült kormányzás végét – jelentette, hanem a liberális centralizáció igényének megfelelően az egységes vármegyarendszerre történő átállást is. Innentől közjogi önállóságról, autonómiáról nem lehet beszélni, és ezen a helyzeten a kiegyezés sem változtatott. Erdély Romániához csatolását követően pedig már a közjogi keret maradéka is megszűnt.

Az autonómia a székelység magyar királyságbeli történetének első harmadában alakult ki, és ennek közjogi részletei hordozzák a legérdekesebb sajátosságokat. Az erre vonatkozó legfontosabb jogi bizonyosságot Werbőczy István több mint fél évezredes *Hármas-könyve* szolgáltatja. A *Hármas-könyv* III. részének 4. címe szerint „*vannak az erdélyi részekben a scithák, kiváltságos nemesek, a kik a scitha néptől, ennek*

Pannoniába való első bejövetele alkalmából származtak el, a kiket mi romlott néven »siculumoknak« nevezünk; a kik teljesen külön törvényekkel és szokásokkal élnek; a hadi dolgokban legjártasabbak: az örökségekben és a tisztégekben egymás közt (a régi szokás alapján) törzsek, nemzetségek és nemzetségi ágak szerint részesednek és osztozkodnak».

A „*kiváltságos nemesek*” és „*teljesen külön törvényekkel és szokásokkal élnek [...] (a régi szokás alapján)*” fordulatok hordozzák azt a közjogi, a jogrend egészét érintő mintát, amely nem kizárólag jogtörténeti jelentőségű, hanem jelenkorunk egyik neuralgikus kérdésének, az egy országon, egy szuverenitáson, egy jogrenden belüli autonómiatörekvéseknek a megértéséhez és megoldásához is segítséget nyújthat.

Ha ugyanis ezt összevetjük a *Hármas-könyv Előbeszéde* 7. és 8. címében írtakkal, azt találjuk, hogy Werbőczy különbséget tesz a *statútum* mint közös törvény és a helyhatósági jog (*jus municipale*) között. A *statútum* eszerint „*az országnak olyan valamely közös joga, a melynek törvényereje van*”, míg a helyhatósági jog „*valamely helynek tételes joga. Ennek nevezzük azért, mert csakis abban a helyhatóságban (azaz városban) és helyben áll fenn.*”

Ezt egészíti ki a 10. cím szerint a szokás, amely „*az a jog, melyet erkölccsel hoz be az, a ki közhatalmával törvényt alkothat. Ezért esik a szokás is a jog elnevezése alá. És ha a fejedelem meghagyja, hogy a jogszabályok szerint kell ítélni, akkor a bíró meghozhatja ítéletét a szokás és az illető hely statútumai szerint is. A mint megfordítva, a szokás elnevezése alá esik a közönséges jog is. Miért is, ha ki keresetében szokást említ, az alatt, úgy látszik, a közönséges jogot is értette.*” Továbbá: „*Helyi szokást akármely nép hozhat be. De hogy a szokás erőre kapjon és erőben maradjon, arra egy és más szükséges.*” Az egyik ilyen kellék az, hogy „*idősült legyen*”, mégpedig „*tíz esztendő minden különbség nélkül elégséges, ezt úgy értsd, hogy ha a szokás nem olyan dolgokra nézve keletkezik, a melyek a legfőbb hatalom jelüül, a fejedelemnek vannak fenntartva. Mert akkor szokás csak oly hosszú idő lefolyása után keletkezhetnék, melynek kezdete az emberi emlékezetet túlhaladja.*”

Amikor tehát Werbőczy az ország közös jogától megkülönbözteti egyes országrészeket, így Erdély jogát a III. rész

1. címének 1. §-ában: „*a mi törvényünk-től némileg eltérő és elütő szokásairól*” (amely alapján viszont végső soron ugyanúgy a királyi kúria jogosult ítélkezni), azt nem helyhatósági jognak tekintti, hanem a közös királyi statútumokkal egyenrangú, de azoktól eltérő formájú és tartalmú, önálló jognak. A székelyek önálló joghatóságának forrásaként kifejezetten is említi a fejedelmet és a közös legfelsőbb ítélkezési fórumot a III. rész 2. címének 2. és 3. §-ában: „*a fejedelem beleegyezésével [...] határozhatnak és rendelhetnek*”, illetve a „*peres ügyeket [...] a királyi curiába mint feljebbzési helyre szokták átküldeni*”.

Azt látjuk tehát, hogy Magyarország egységes állam volt – az akkori értelmezés szerint egyetlen fejedelem hatalma alatt állt –, és Erdély ennek az egységes Magyarországnak része volt (amit megerősít, hogy a *Hármas-könyv*-hez csatolt *Királyi jóváhagyás* külön nem is említi, viszont a *Hármas-könyv*-et követő szövegrész az országnagyok között felsorolja az erdélyi püspököt, Wárday Ferencet, miként Szapolyai János erdélyi vajda, székely-ispán, főkapitányt is). Az egységes királyi főhatalom ellenére a székelyek külön jog hatálya alá tartoztak, amely különbözött az ország közös – így a nem székely erdélyi jogalanyokra is vonatkozó – törvényeitől, ez a saját jog pedig több, mint a helyhatóságok – így az erdélyi vármegyék – helyi joga, minthogy nem kiegészíti, hanem helyettesíti az ország más részein hatályban lévő közös királyi jogot is.

Mindez sokáig így is maradt: a történelem iróniája, hogy pont a *Hármas-könyv*-nek lett ez a sorsa. Erdélyben a fejedelemség idején törvényként volt hatályos (a *Diploma Leopoldinum* a *Hármas-könyvet* az *Approbatákkal* és a *Compilatákkal*, azaz Erdély saját alkotmányával együtt kötelező jogforrásnak ismerte el), miközben a „királyi” Magyarországon megmaradt jogkönyvnek (hasonló furcsasággal találkozunk később a már említett *Osztrák polgári törvénykönyv* tekintetében is).

Az *Approbata Constitutio* a három erdélyi nemzet (uniója) tekintetében kifejezetten azt mutatja, hogy két nemzet, a nemes vagy királyi vármegyey magyar és a székely nemzet között nincs sem nyelvi, sem jelentős etnikai különbség, van viszont jogi/tradícióbéli (Pars III, Titulus I, Articulus I). A királyi vármegyékhez képest ugyanis az eltérés elsősorban a saját

közjog, másodsorban az azon alapuló, részben eltérő magánjog (a saját közigazgatás, saját örökösödési rendszer). Mindez a kápolnai unió (1437) idejére intézményesedett, de a folyamat sokkal régebbi.

Ilyen önállósággal (mai szóval autonómiával) más területek és népcsoportok esetében is találkozunk (szászok, jászok). A jelentős különbség az, hogy minden más esetben fellelhető az önállóság mint privilégium adományozása, vagyis az a királyi forrás, amely a különbséget engedélyezte. A székelyek esetén ilyenre még csak utalás sincs (sem Werbőczynél, sem másnál), ami arra – és csak arra – enged következtetni, hogy a székely önállóság eredeti, a honfoglalástól származik. Nem adomány, hanem eredeti szerzemény, ősi jog (melynek első írásbeli említése a 13. század végéről, V. Istvántól származik), és amely a legtovább maradt fenn.

A székely jog önállóságának bemutatása mellett a jogállás közösségét is szükséges alátámasztani, mert ez mutatja meg, hogy közjogi értelemben a székelyek és a királyi vármegyék magyarjai egy nép, egyetlen államalkotó entitás. Ezt pedig a székelyek korához kapcsolódását biztosító legfőbb tisztviselő, a székely ispán hordozza. A székely ispán ugyanis nem választás (mint a hadnagy, székbíró, később királybíró), hanem királyi kinevezés útján nyerte el – nem örökletes – tisztességét, és ezt jellemzően nem székely, hanem királyi nemes viselte. Kezdetben a feladatot az erdélyi vajda látta el, majd a két tisztség elkülönült, később újra a vajdára (fejedelemre) szállt.

A SZÉKELY JOG LÉNYEGES ELEMEI

A székelyek saját jogának teljes körű bemutatása e rövid írásban nem lehetséges, ezért a legfontosabbnak tekintett összetevők említésére szorítkozunk. A Werbőczy által említett kiváltságos nemességet illetően Nathalie Kálnoky eredetileg francia nyelven megírt munkájának (*A nemes székely nemzet konstitúciói és privilégiumai*) és Balogh Judit (*A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében*) egybehangzó megállapítása szerint erős az eltérés a királyi magyar jogtól, mivel eredetileg nem személyes, hanem kollektív nemességről lehetett szó, amelynek alapja a kötelező katonáskodás volt.

A székely „nemzet” egésze volt tehát nemes – és nem különálló tagjai –, ami a Székelyföldre költözést megelőző időben gyökerezik. Később, párhuzamosan az adományozott királyi nemesség örökletessé válásával és a három belső rend elkülönülésével, a székelyek nemessége is személyessé vált. *„A székely nemzet tagja tehát annak okán birtokolta nemességét, hogy maga is része volt a székely nációnak. Sőt, minthogy forrásos bizonyítékunk is van rá, azt is tudjuk, hogy a 15. század végéig a székely mivolt bizonyítása önmagában is elégséges volt arra, hogy bárki a Székelyföldön kívül is teljes jogú nemesként éljen”* – írja Balogh.

A kollektív nemességen és a személyes katonáskodási kötelezettségen – mint állandó készenléti igényen – alapult az eltérő közigazgatás, amelynek alapja nem a vármegye, hanem az összes székelyt magában foglaló szék és a székgyűlés. Ez vonta maga után az eltérő bíraskodási szervezetet: első fokon fogott (azaz felkért) bíró vagy közvetítő járt el, majd a sokfokú fellebbezési szinteket a székbíró, a szék törvényszéke, aztán egy másik szék törvényszéke, végül az anyaszék Udvarhely törvényszéke jelentette. Csak ezután – legfelső szinten – járt el a királyi törvényszék, amely viszont nem feltétlenül hozta meg a végső döntést, hanem gyakran visszautalta az ügyet valamelyik székely törvényszékhez.

Szintén a katonáskodási kötelezettségen alapult a birtokviszony. Így Magyarország egészéhez viszonyítva teljesen sajátos volt a 20. századig fennmaradt közbirtokosság (*compossesio ratus*) intézménye, amely mellett párhuzamos tulajdonformák is kialakultak (a saját, örökölhető házhely és az időnként újraosztott nyílföld). A közbirtokosság ugyanakkor nem a mai fogalmaink szerinti köztulajdont, hanem csak a közösségben meghagyott magánvagyonnyal jelentette, amely közös és osztatlan használatot feltételezett az eltulajdonítás lehetősége nélkül. A közbirtokosság ugyanakkor a helyi székelyek eredeti jogán alapult, így idegennek, még más székhez tartozó székelynek sem volt jussa hozzá pusztán helyben lakás okán.

A közbirtokosság hordozta legtovább az eredeti társadalomszervezetet. Minden szék esetében azonos volt a szerkezet tagozódás: 6 nemre és nemenként 4 (nem feltétlenül különböző) ágra oszlott. Példaként Marosszé-

ken az Ábrán nemhez a G(y)erő, Karácson, Nagy, Új ág, az Adorján nemhez a Pozson, Telegd, Vaja, Vácmán ág, a Halom nemhez a György, Halom, Názán, Péter ág, a Jenő nemhez a Balászi, Boroszló, Nagy (Új), Szomorú ág, a Meggyes nemhez a Dudor, Gyáros, Kürt, Meggyes ág, végül az Örlóc nemhez a Bod, Ecken, Seprőd, Szovát ág tartozott. Ennek jelentőségét mutatja, hogy a tisztségek évente áganként rotálódtak olyan módon, hogy ugyanazon nem és ág közvetlenül ne ismétlődjön.

Ehhez a katonáskodási kötelezettséghez járult a köztehermentesség, amely viszont személyes volt, míg a közösség egésze a véradón kívül kivételes adózásra volt köteles – még ha formálisan önkéntes alapon is – a király házassága és trónörökös születése esetén. A kötelesség és privilégium szoros kapcsolatát igazolja a székely szabadságjogok gyengülése a szervezett – állandó – hadsereg igényének növekedésével párhuzamosan (kezdve Mátyás haderőreformjától a Mária Terézia-féle határőrezredek felállításán át – Madéfalva, Siculicidium –, befejezve az 1848-as központositással).

A személyes katonáskodás lehetőségének fenntartását volt hivatott biztosítani a büntetési privilégium is, mely szerint a főbenjáró bűnök büntetési tétele ugyanúgy a fővesztés volt, mint a királyi vármegyékben, ugyanakkor itt nem vonta maga után a jószágvesztést is: a tulajdonjog megmaradt a családoknál. A kötelezettség komolyságát és meghatározó voltát mutatja a kötelezettséget megszegővel szemben alkalmazott helyi jogú büntetés, a dúlás: a közösség a közös privilégiumok alapjául szolgáló kötelezettség megszegését maga torolta meg, ezzel is védve a közösséget – okkal: a közösség egészét sújtó későbbi privilégiumvesztések hivatalos indoka jellemzően a lázadás volt.

Reményeink szerint ha vázlatosan is, de sikerült bemutatni, hogy a székely közjogi autonómia nem a mai kor új igénye, miként azt is, hogy a közjogi autonómiának nem kell maga után vonnia a közös állami szuverenitás csökkenését. Ennek viszont az a természetes velejárója, hogy a közjogi önállóság valamilyen önálló kötelezettséggel is együtt jár. Ez az a székely örökség (*haereditas siculica*), amely napjainkban is értelmezhető. ♦